

Matko Meštrović (prir.)
**Globalizacija i njene refleksije u
 Hrvatskoj**

Zagreb, Ekonomski institut, 2001., 283 str.

Nakon veoma zapaženog zbornika *Socio-kulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj* (1998), dr. Matko Meštrović s Ekonomskog instituta u Zagrebu priredio je zbornik *Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj*. Zbornik je svjedočanstvo kontinuiranog promišljanja utjecaja globalizacijskog procesa na hrvatsko društvo, kulturu i gospodarstvo. Autori čiji prilozi čine zbornik pokušali su, polazeći od promjene znanstvene paradigme društvenog razvoja, razmotriti utjecaje i posljedice djelovanja transsocijetalnih i transnacionalnih procesa na razvitak Hrvatske. Nova znanstvena paradigma društvenog razvitka, globalizam, za jedinicu analize uzima svjetski društveni sustav, namjesto donedavno općeprihvaćene jedinice – nacionalnog društva. Globalizam kao paradigma koja sagledava društvene i ekonomske činjenice u njihovoj povezanosti i sveobuhvatnosti, pokazuje to i ovaj zbornik, heuristički je plodno sredstvo za otkrivanje dosad slabo zamijećenih odnosa i procesa u suvremenome svijetu, te posljedica što ih one izazivaju u zemljama koje su samo objekt (zbog svoje veličine i male gospodarske moći) u globalizacijskom procesu.

Zbornik čine prilozi autora iz različitih znanstvenih disciplina, razvrstani u četiri poglavlja. U prvome i četvrtom poglavlju razmatraju se teorijske koncepcije o globalizacijskom procesu te njegov utjecaj na društvene, političke i kulturne odnose u Hrvatskoj. U drugom su poglavlju prilozi koji raščlanjuju utjecaj globalizacije na sustav vrijednosti, jezik, civilno društvo, ekologiju i ljudski kapital hrvatskog društva, dok u trećemu autori ekonomisti raspravljaju o utjecaju globalizacije na tranzicijske i stabilizacijske mjere koje poduzimaju vlade u os-

tvarivanju gospodarskih i razvojnih ciljeva hrvatskoga društva.

I. *Znamo li o čemu je riječ?*

Željka Šporer u prilogu »Protuslovlja globalizacije« promatra globalizaciju kao ubrzavajući proces stalnih promjena započetih industrijalizacijom i modernizacijom Europe. Različita viđenja tih stvaralačko/razarajućih procesa koji su danas zahvatili čitav svijet rezultirala su, kako autorica pokazuje, različitim teorijskim pristupima globalizaciji. No bez obzira na razlike, većina teoretičara smatra da se posljedice globalizacije očituju u oblasti ekonomije kroz nastanak svjetskog tržišta i intenziviranje društvenih odnosa na distancu, a u sferi politike kroz gubitak moći i autoriteta nacionalne države. Središnji problem suvremene politike, smatra autorica, postaje odnos političkih i interesnih skupina spram procesa globalizacije.

U radu »Formalna ekonomija i stvarni povijesni svijet« Matko Meštrović razmatra duboka proturječja u logici kapitala kao nositelja globalizacijskog procesa. To protuslovlje ukazuje se na konkretnoj razini kao propadanje tvorničke proizvodnje i istodobno gotovo kancerogen rast financijskoga kapitala. Na apstraktnijoj, filozofskoj razini, to se protuslovlje očituje kroz suprotstavljajuće simulakra (virtualnog svijeta spektakla) i zbiljskoga povijesnoga svijeta. Novac kao apstraktni medij razmjene, otrgnut od povijesne zbilje rada, sebi svojstvenom logikom kovitla se svijetom stvarajući na nekim mjestima bogatstvo, a na drugima posvemašnju bijedu. Etika rada, smatra Meštrović, kao bit kapitalizma izgubila je značenje pa se stoga otvara i pitanje mogućnosti nastanka uistinu integrirane svjetske zajednice.

Prilog Marka Zlomislića, »Etika zajedništva«, logički se nadovezuje na Meštrovićeva razmatranja. Polazeći od Derridaove kritike metafizike kao logocentričnog pothvata utemeljenog na vrhovnom autoritetu, autor razmatra mogućnosti nastajanja nove ljud-

ske zajednice utemeljene na etičkim načelima. U tom bi se pokušaju Derridaov dekonstrukcijski pristup mogao pokazati kao moćno sredstvo u raščaravanju samorazumljivosti moderne ekonomske svjetske zbilje. Ekonomija kao zbilja i znanost pokazuje se s Derridaova motrišta kao ograničena metafizika koja svojom hijerarhijsko/totalizirajućom strukturom ograničava bujanje razlika (*difference*). Zlomislić smatra da dekonstrukcija metafizike ne znači nužno i destrukciju etičkih vrijednota i zajednice, već je ona u svojoj namjeri otvorena novom promišljanju etike i zajednice u postmodernoj situaciji.

II. *Gdje smo u svemu tome?*

Rad sociologa Antuna Šundalića »Sustav vrijednosti u vrijeme politike zaborava« oštra je kritika hrvatskoga puta (tranzicije) u kapitalizam. Autor osnovnim uzrokom problema s kojima se Hrvatska suočava u procesu tranzicije smatra nekritičko prihvaćanje zapadnih političkih i ekonomskih modela, bez istodobnog usvajanja vrijednota i radne etike razvijenih kapitalističkih društava. Zbog toga je naša tranzicija provođena segmentarno, bez svijesti o cjelini društvenih procesa. Svojevrsno *zaboravljanje kulture*, sustava zaduženog za »proizvođenje« vrijednosti i na njima temeljenih obrazaca djelovanja, rezultiralo je društvenom *anomie* koja se empirijski očituje kao *nepovjerenje* u institucije društva. Stoga autor zaključuje kako će za uspješnost tranzicije ključan biti zahtjev pojedinaca i društvenih slojeva za obnovom povjerenja i društvene solidarnosti.

Emil Heršak u članku »Globalizacija i hrvatski kôd« problemu globalizacije pristupa s motrišta suvremene evolucijske teorije u kojoj se kultura i jezik promatraju kao dopuna i svojevrsni vrhunac razvitka živoga svijeta. Kultura i jezik tijekom evolucije ljudskoga roda bili su čuvari značenja, znanja i inovacijskih sposobnosti ljudskih društava. Raznolikost ljudskih društava bila je uvjet globalnog opstanka ljudskoga roda. U tom smislu, ističe autor, globalizacija temeljena

na informacijskoj tehnologiji mogla bi se shvatiti kao *razmjena različitosti* na svjetskoj razini. No budući da je za sudjelovanje u globalnoj razmjeni informacija potrebno usvojiti »američki kôd«, globalizacija poprima vid *nejednake razmjene*. Stoga Heršak pitanje razvitka Hrvatske u uvjetima globalizacije vidi u afirmiranju njezinih komparativnih prednosti čiji se korijeni nalaze u specifičnosti hrvatskoga jezika, geografskom položaju i vezama s dijasporom. Inzistiranjem na očuvanju raznolikosti uz upotrebu informacijske tehnologije mogli bi se razviti inovacijski potencijali hrvatskoga društva.

Sociolog Paul Stubbs u radu »Politička ekonomija civilnog društva« smatra da su rasprave o civilnom društvu u Hrvatskoj presudne za razumijevanje demokratizacije i odnosa službene politike i svakidašnjega života. No teorijska rasprava o civilnom društvu mnogome je zapriječena politikom *teorijskog zaborava* povijesti civilnog društva u socijalizmu. Autor pokazuje da se korijeni mnogih danas aktivnih nevladinih organizacija nalaze u dobu prije demokratskih promjena, u socijalističkoj Hrvatskoj. U pokušaju postizanja društvene kohezije HDZ je u ratnim uvjetima provodio hegemonističku politiku koloniziranja društva u pokušaju apsorpiranja građanskih inicijativa i udruga. To je, smatra Stubbs, vodilo etnonacionaliziranju spontanijih građanskih pokreta. Nova vlast primjenjuje drukčiju strategiju postizanja društvene kohezije. Njezina politička ekonomija civilnog društva nije više hegemonistički projekt ovladavanja spontanijim inicijativama građana, već projekt koji sa spontanijim inicijativama pokušava manipulirati »moralno-tehnokratskim mjerama«.

U članku »Ekološka bez/obzirnost« Vladimir Lay razmatra odnos između političkih elita i razvoja. Kako bi razvoj Hrvatske bio moguć, potrebno je da elite znanja/moći prihvate paradigmu održivog razvoja. Te elite tek bi onda mogle postati nositeljima održivog razvoja u globalizacijskom procesu.

Održivi razvoj, čiji je nositelj prirodni kapital (stanovništvo), kao preduvjeta ima iniciranje i širenje znanja i odgoja, sustavno političko i medijsko propagiranje održivog razvoja, financijsku potporu razvoju održivih i inovativnih djelatnosti i postupno otvaranje poduzetništva prema održivim razvojnim solucijama.

U članku »Hrvatska suvišnih ljudi?« Dag Strpić pokušava reafirmirati klasično/antičko svaćanje politike koja svoju zadaću vidi u umnom upravljanju javnim poslovima u interesu cijele zajednice. Autor upozorava na štetne posljedice sektorske specijalizacije i parcijalizacije u vođenju javnih poslova te se zalaže za cjeloviti (integralistički) pristup koji društvo promatra kao entitet koji je mnogo više nego jednostavni sklop svojih sastavnih dijelova. Smatra da javnu politiku vrijeđi promatrati i kao cjelinu. Zbog parcijalnoga i instrumentalističkog pristupa vođenju javnih poslova, hrvatskim upravljačima izmiče bit problema s kojim je Hrvatska suočena u globalizacijskom procesu. A to je, smatra Strpić, pretvaranje Hrvatske u perifernu zemlju u kojoj su ugrožena dva glavna resursa – ljudski i društveni kapital. Stoga ona postaje zakašnjela zemlja suvišnih ljudi.

III. Krivi ili pravi koraci?

Ivan Teodorović u članku »Tranzicijski proces u globalnoj okolini« razmatra procese prilagodbe malih tranzicijskih zemalja u globalnom okružju. U procesima prilagodbe glavni problem malih tranzicijskih zemalja je pronalaženje učinkovitih odgovora na globalizacijske trendove kroz izbor pravilnih strategija razvoja. Zbog toga je primarna strategijska zadaća izrada konzistentnih reformskih paketa mjera te brzina provođenja reformi. Teodorović usporednom analizom procesa reformi u tranzicijskim zemljama i stopama rasta (mjerених EBRD indeksom rasta) ukazuje na specifičnosti hrvatskog modela tranzicije. U tim se usporedbama hrvatski model pokazuje kao razmjerno neuspješan. Neuspjeh tranzicijskog modela utječe

na daljnje gospodarske reforme sužavajući manevarski prostor aktualnoj vladi. Ova, a i svaka sljedeća vlada, suočit će se s problemom visokih troškova koje donosi neuspješna transformacija prethodnih gospodarskih struktura.

Zagovornici neoliberalnog učenja M. Friedmana i F. Hayeka, Velimir Šonje i Boris Vujčić, u radu »'Liberalizam' u vođenju ekonomske politike« razmatraju uvriježeno shvaćanje prema kojemu je u srednjoj i istočnoj Europi liberalizam postao ideološkom vodiljom ekonomske politike. Autori smatraju da je u tranzicijskim zemljama na djelu proces širenja sumnje prema idejama slobodnog tržišta, a time i prema političkim normama na kojima ono počiva (tzv. tranzicijski zamor). Brane tezu da se rastući skepticizam zasniva na krivim predodžbama. Kako bi to potvrdili, autori hrvatski tranzicijski slučaj analiziraju kroz prizmu fiskalne, trgovačke, novčarsko-bankarske, radne i privatizacijske politike hrvatskih vlada te ih uspoređuju s normama idealno-tipskog liberalističkog modela. Tom usporedbom uspijevaju pokazati da u hrvatskoj praksi nikada uistinu i nije konzistentno provoden neoliberalni model. Utoliko je paradoksalno kriviti »neoliberalizam« za pogreške koje su postale očite tijekom recesije i bankarske krize 1998.–99. U tom smislu, zaključuju Vujčić i Šonje, liberalni program tek treba biti iskušan u hrvatskome gospodarstvu.

»Stabilizacija nije dovoljna«, članak Evana Krafća, razmatra zapreke stabilizaciji Hrvatske. Glavna zapreka uspješnoj stabilizaciji nije bila makroekonomska politika, nego strukturalni i institucionalni čimbenici. Autor pokazuje kako su se u Hrvatskoj institucionalno-demokratski nedostaci pretvarali u ekonomske promašaje. Stoga je preduvjet svake buduće razvojne politike izgradnja institucija, provedba zakona i promjena navika.

Rad Zvonimira Baletića, »Pogrešna koncepcija stabilizacije«, usmjeren je protiv, i u nas dominantne, neoliberalne ideologije i

teorije. Baletić se na teorijskoj razini zalaže za koncepciju J. M. Keynesa i doktrinu pune zaposlenosti u funkciji proizvodnje. Na temelju analize deset tranzicijskih godina autor uvjerljivo pokazuje da liberalizam svakako nije jedini mogući put izlaska iz krize. Na brojnim primjerima iz nedavne povijesti pokazuje destruktivnu ulogu globalnih financijskih institucija te analizira uvjete koji omogućuju da globalno financijsko tržište postane sredstvom ekonomske i političke dominacije. Autor smatra da je promašaj hrvatskoga stabilizacijskog programa uzrokovan neshvaćanjem stvarnih globalizacijskih procesa. U pokušaju prevladavanja recesije s početka devedesetih Hrvatska se sporazumom s MMF-om i Svjetskom bankom obvezala provoditi monetarističku politiku u uvjetima duboke depresije i visokog deficita u vanjskoj razmjeni. Time su potkresana krila dugoročnom uravnoteženju vanjske razmjene i uspješnom razvoju. Obrana cijena i tečaja znači odricanje od aktivne monetarne politike u podupiranju i poticanju razvoja i pristanak na posvemašnju financijsku ovisnost o središtima svjetskoga kapitala.

IV. *Varljiva očitost?*

Rade Kalanj u radu »Tri stajališta o globalizaciji« tvrdi da su se u suvremenoj raspravi o toj temi iskristalizirala tri praktično-teorijska motrišta: neoliberalno, reformističko i radikalno. Neoliberalizam je, nedvojbeno, vladajući konceptualni i politički okvir suvremenoga globalizacijskog procesa. Karakterizira ga pristup koji zagovara djelovanje slobodnoga tržišta uz što manju intervenciju države. Ideološki je on u službi dominantnih klasa i zemalja suvremenoga svijeta. Reformistička struja (globalna socijaldemokracija) temelji se na tradicijama keynesijanske ekonomije, New Deala i baštini europske države blagostanja. Reformisti ne negiraju činjenicu da je kapitalizam snažan pokretač gospodarskoga razvitka i izvor socijalne dobrobiti, ali inzistiraju da je to tako samo uz korektivnu ulogu države koja

intervenira i ispravlja pretjeranosti nespupane konkurencije na globalnome i unutarnjem tržištu. Protagonisti radikalnoga stanovišta ukazuju na potrebu potpunog zaustavljanja globalizacijskog procesa (tradicionalistički fundamentalisti) ili njegova radikalnog preokretanja u smjeru postkapitalističke globalizacije (globalni socijalisti i anarhisti). Nakon podrobna prikaza triju najutjecajnijih stanovišta o globalizaciji, Kalanj ih smješta u povijesni kontekst u kojemu prevladavajuća neoliberalna ideologija i praksa koincidira s tranzicijskom situacijom zemalja poput Hrvatske. Autor smatra da među elitama tranzicijskih društava postoje dvije struje djelovanja i mišljenja – globalizacijska struja neoliberalne modernizacije i komunitarno-tradicionalistička struja eksplicitnoga ili spontanog otpora.

Na temelju dvaju istraživanja provedenih na reprezentativnom nacionalnom uzorku, Aleksandar Štulhofer u članku »Dinamika sociokulturnog kapitala 1995–1999.« analizira dinamiku *sociokulturnog kapitala* (SKK) u Hrvatskoj u tom razdoblju. Autor SKK definira kao »skup kulturalnih osobina koje stvaraju i održavaju međusobno povjerenje i kooperativnost unutar društvene zajednice ili skupine«. Dvije su temeljne postavke u koncepciji SKK-a. Prva je da on nastaje nenamjeravano u svakodnevnim interakcijama, i druga, da je on kolektivni resurs koji ima pozitivan utjecaj na razvitak i stabilnost zajednice. Strukturu SKK-a čine tri dimenzije: povjerenje, civilno udruživanje i poštivanje normi. Daljnja operacionalizacija tih dimenzija pruža kvantitativne pokazatelje porasta ili smanjenja SKK-a. Usporedbom podataka dvaju istraživanja Štulhofer pokazuje da se u Hrvatskoj znatno smanjila razina povjerenja i društvene povezanosti. Stoga je zadaća vlasti, smatra autor, stvaranje uvjeta za rast SKK-a kroz razvitak civilnih i državnih institucija.

Rad Zorana Malenice, »Bipolarnost hrvatskog društva«, temelji se na dugoj, ali u

tranzicijskim godinama zanemarenoj tradiciji istraživanja stratifikacije i društvene strukture Hrvatske. Malenica polazi od pretpostavke da je u Hrvatskoj na djelu snažno socijalno raslojavanje uz značajnu preraspodjelu društvenog bogatstva, ugleda i moći. U analizi polazi od funkcionalističke teorije koja stratifikaciju društva shvaća kao hijerarhiju određenog broja slojeva koji se međusobno razlikuju količinom materijalnoga i financijskog bogatstva, društvenom moći i ugledom. Nakon temeljnog prikaza pojedinih društvenih slojeva autor pesimistički ukazuje na činjenicu da je tip društvene stratifikacije u Hrvatskoj veoma sličan onome u nerazvijenim zemljama Trećega svijeta. Preraspodjela društvenoga bogatstva u Hrvatskoj dovela je do dubokog raslojavanja i ekonomske nejednakosti. Ekonomska nejednakost u Hrvatskoj uvelike nadilazi onu u ostalim tranzicijskim zemljama, što je činjenica koja ne pogoduje društvenoj koheziji.

Vjeran Katunarić u članku »Kulturni put održivog razvitka« polazi od pretpostavke da je vrijednost kulturnih djelatnosti u podizanju društvene i gospodarske vitalnosti manjih društava i zajednica. Premda je takvo viđenje općeprihvaćeno u manje razvijenim zemljama, nije dovoljno jasno kako bi se kultura mogla upotrebljavati u njihovu ekonomskom razvoju. Političke i umjetničke elite su u shvaćanju uloge i položaja kulture rascijepljene na dvije frakcije: »nacionalističko-folklorističku« i »modernističko-kozopolitsku«. Od takvih ideoloških pristupa kulturi, smatra Katunarić, umnogome ovisi i shvaćanje njezine uporabne vrijednosti za društveni sustav u cjelini. Od aktera kulturne politike ona se prepoznaje kao »kultura – sredstvo« ili kao »kultura – cilj«. Kultura – sredstvo probitačan je način uklapanja kulture u druge podsustave, ali nosi rizik od izjednačavanja uporabne i razmjenske vrijednosti, istine i propagandne poruke. Kultura – cilj čuva izvorne vrijednosti umjetničke i kulturne tradicije, ali teži samozatvara-

nju, autoritarnosti i klanovskim podjelama. Hrvatska raznolikost trebala bi, smatra autor, nastati kao budući proizvod u radu na usklađivanju različitih dimenzija kulture – cilja i kulture – sredstva. U tom smislu kultura bi trebala biti sfera iz koje izvire stvaralački odnos prema razvojnim izazovima dok bi država kroz kulturnu politiku razvijala najširi institucionalni okvir koji štiti sposobnosti zajednice da se prilagodi novim okolnostima. Stoga Katunarić preporuča prenošenje planskih funkcija nacionalne kulturne politike na razinu regije, odnosno županije, kako bi se iskoristili razvojni potencijali Hrvatske kao multiregionalne zemlje koja spaja mediteranske, srednjoeuropske i balkanske kulturne tradicije.

Zbornik *Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj* vrijedan je doprinos teorijskom razmatranju utjecaja globalizacije na male zemlje koje su već svojom veličinom i moći najčešće osuđene na ulogu objekta u tom procesu. Već i samo promišljanje i svijest o globalizacijskom procesu važan je korak u pronalaženju adaptivnih rješenja za pritisak koji dolazi iz okružja sustava. Istraživanja čiji su rezultati tiskani u zborniku jedinstvena su u svojem zaključku – jedina razvojna i komparativna prednost Hrvatske u globalizacijskom procesu je njezin socijalni, kulturni i ljudski kapital. Uz pravilnu upotrebu tih triju razvojnih resursa Hrvatska bi mogla »uhvatiti priključak« s razvijenim zemljama. No pravilno korištenje resursa, a to je drugi bitan zaključak Zbornika, moguće je tek nakon usvajanja drukčije paradigme razvitka, paradigme zasnovane na znanju i kreativnim ljudskim potencijalima.

Aleksandar Vukić
Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb